

گوفارا زانکویا دهوك، پەربەندا: 24، ژماره: 1، (زانستین مروفايه تی وکومه لئاسی)، بپ 47-66، 2021 (ژماره کا تایبەت) کۆنفرانسێ زانستیی نیقدهوله تیئ دووئ ل دۆر جینوسایدی، سەنتەرئ بيشکچی بۆ قەكۆلینین مروفايه تی و سەنتەرئ جینوسایدی - زانکویا دهوك، 27-28- کانونا دووئ، 2021

پالدهرین سایکۆلۆجی ل پشت ئەنجامدانا جینۆسایدا ئێزدیان ل سالا 2014ی

سەفین رەشید عەلی

مۆنیتەر ل بۆردی کارۆبارین مروفايه تی ل پارێزگەها دهوك، هەرێما کوردستانی-عیراق

□

□ ((میژوو یا رەزامەندیا بەلافکرئ: 10 کانونا دووئ، 2021)) □

□

□

پوختە

قەكۆلین گریڤدایئ سایکۆلۆجیا كەساتیا داعشێ یە، ژبەر كور بەری نەها هیچ قەكۆلینەك ل سەر رەوشا سایکۆلۆجی یا داعش بەرامبەر ئێزدیان نەهاتیە ئەنجامدان، مە ب فەر دیت د قئ قەكۆلینێ دا سایکۆجیا داعشێ و پالدهر و دەرھافیشتەیین سایکۆلۆجی ل سەر ئەندامین داعش دیاریكەین، قەكۆلین ل سەر سێ تەوهران هاتیە پارفەكرن، دتەوهرئ ئێكئ دا مە ب گشتی بەحسئ پێكھاتەیا ئێزدیان و ئایئ وان كریە، هەرەسا مە بەحس ژ فەرمان و كارەساتین ب سەر وان دا هاتین د دیروكئ دا و ژ وان ژى دوماھیک جینۆساید و فەرمانا مەزن. د تەوهرئ دووئ دا مە بزافكریە بەحسئ داعشێ بكەین و جوداھیا وی دگەل رێكخراوین دی یین تیرۆری ژ وان ژى قاعیدە، د تەوهرئ سبئ دا پالدهرین سایکۆلۆجی هاتیە دیاركرن ئەوین بووینە ئەگەر كور داعش قئ كارەساتئ ئەنجامدەت، شروفاھیا كەساتیا داعش یا جفاكی و هەرەسا كەساتیا داعش یا توندەرەو. د قئ قەكۆلینێ دا ئەم گەھشتینە كومه كا ئەنجامان.

كلیلین بەیفا: ئێزدی، داعش، سایکۆلۆجی، تیرۆر.

پێشەکی

نیقدهوله تی شەرمزار و ریسوانە بەرامبەر ئەوا روودای دگەل پێكھاتەیا ئێزدیان، هەرەهکی چەوا د شەرمزار و ریسوانە بەرامبەر ئەنفال و كیمیابارنكرنا كوردان ل سالیئ بوری ل سەر دەستئ رژێما گور بگور یا سەدامئ دكتاتور، د قئ قەكۆلینێ دا مە بزافكریە كور بەشەك ژ قئ نەھامەتیا ئێزدیان كور بەشەكئ گرنگن یئ پێكھاتەیا كوردن دناؤ كوردستانی دا، بدەینە بەرچاكرن، ب تایبەت ژى جینۆسایدا 2014ی كور داعش بی بەرپرسیارە، مە بفر دیت لایەنئ سایکۆلۆجی

پێكھاتەیا ئایئ ئێزدیان تووشی گەلەك كارەسات و مەینەتان بووینە، وەكی گەلین دیتر یین كوردستانی بووینە بەشەكئ مەزن ژ نەھامەتی و قوربانیدانئ، جینۆسایدا ئێزدیان ئەوا ل سالا 2014ی ل سەر دەستئ رێكخراوا تیرۆرستی یا دەولهتا ئیسلامی ل عیراق و شامئ، ب ناڤئ داعش دروست بووی، مەزنتزین كارەساتا چەرخی بیست و ئێكئ یە، كومه لگەها

ببه‌ن به‌رامبه‌ر ئيزديان؟ هه‌روه‌سا د فىّ فه‌كؤلينىّ
دا ئەم گه‌هشتينه كومه‌كا ئەنجامان.

1- ته‌وه‌رى ئيكى: ئيزدى ژ فه‌رمانان هه‌تا

جينوسايدا 2014ى.

1.1: ئيزدى، چه‌مك و دانه‌نپاسينا پيكهاته و

ئايين:

ئايينى ئيزدى ب ئيك ژ كه‌فتين ئايان ده‌يته
نياسين ل ده‌فهره‌را رۆژه‌لاتا ناڤين كو هه‌تا نها د
به‌رده‌وامبن، هه‌ر ژ سه‌رده‌مى سومه‌رى و بابليان
هه‌تا نها. ئيزدياتى ئاينه‌كى تاكه‌په‌رسيه و باوه‌ريا
وان ب خودايى تاك و ته‌نها هه‌يه، فه‌دگه‌ريت بؤ
ئايينى سه‌روشتى بين وه‌كى "مزديسنا" هه‌روه‌سا
به‌شه‌كى مه‌زن ژ تيتالين ئايينى "ميترائى" ژى تيدا
هه‌يه، ب تاييه‌ت ژ لايبى ئه‌ركين ئايينى. (1) ئيزدى
وه‌كى كومه‌له‌يه‌كا بچووك يا مروڤان كه‌فتيه بن
زورداريه‌كا مه‌زن، ب تاييه‌ت د ده‌ستين
كومه‌له‌يين زورينه و بووينه قوربانى به‌رژه‌وه‌نديين
وان، هه‌ر ژ به‌ر فىّ چه‌ندى گه‌له‌ك جاران ب
مروڤين پيس، بى قيمه‌ت و شه‌رخواز هاتينه
ناسانن. تووشى فه‌رمان و مالويرانين مه‌زن
بووينه، جار ب تومه‌تا په‌رستنا شه‌يتانى و جار ژى
ب تومه‌تا دوژمنين ئال به‌يت هاتينه تومه‌تبار كرن
ئه‌ڤ چه‌نده ژى به‌روفازى دبیت ل ده‌مى ئەم ب
هوورى فه‌كؤلينىّ ل سه‌ر فىّ ئايينى بكه‌ين، د
سه‌رده‌مه‌كى دا كو گه‌لين ئيرانى بين كه‌فن ئەڤ

بىّ داعش ديار بكه‌ين دا كو بزايين كو چ كه‌رب
و كين د سينگ و دلى وان دايه به‌رامبه‌ر ملله‌تى
كورد ب گشتى و ئيزديان ب تاييه‌تى، هه‌روه‌سا
شه‌روڤه‌يا بارودوخى وان بىّ، سايكؤلؤجى بكه‌ين
دا كو بؤ مه‌ ئاشگرا بيت ئەو چ گريين
ده‌روونى بوون بووينه فاكته‌ر بؤ ئەندامدانا فىّ
كاره‌ساتى، د ته‌وه‌رى ئيكى دا مه‌ ب گشتى
به‌حسى پيكهاته‌يا ئيزديان و ئايينى وان كرية،
هه‌روه‌سا مه‌ به‌حس ژ فه‌رمان و كاره‌ساتين ب
سه‌ر وان دا هاتين د ديره‌كى دا و ژ وان ژى
دوماهيك جينوسايد و فه‌رمانا مه‌زن. د ته‌وه‌رى
دووبى دا مه‌ بزافه‌يه به‌حسى داعشى بكه‌ين و
جوداهيا وى دگه‌ل ريكخراوين دى بين تيرورى ژ
وان ژى قاعیده، هه‌وه‌سا مه‌ به‌حسى تيرور و
جينوسايدى كرية و هه‌ڤه‌ركرن دناڤه‌را وان دا
كرية. د ته‌وه‌رى سيى دا پالده‌رين سايكؤلؤجى
هاتينه دياركرن ئەوين بووينه ئەگه‌ر كو داعش فىّ
كاره‌ساتى ئەنجامده‌ت، شه‌روڤه‌يا كه‌ساتيا داعش يا
جفاكى و هه‌روه‌سا كه‌ساتيا داعش يا تونده‌وه‌ كا
خوه‌ ل كيه‌ه‌ ديتيه و ئەو چ ئەگه‌ر بوون
كاره‌گه‌رى ل داعش بكه‌ن كو بيته ترسناكترين
ريكخراوا تيرورى ل جيهانى. بيره‌دووا فىّ
فه‌كؤلينىّ ل سه‌ر ريبازا شه‌روڤه‌كاريه، چونكى
شه‌روڤه‌يا سايكؤلؤجيا داعش تيدا هاتيه
به‌حسكرن. په‌رسارا فه‌كؤلينى: ئەو چ پالده‌ر
بووينه كو سايكؤلؤجيا داعش به‌ره‌ڤ دوژمنكارى

هه‌ر ئه‌و کوردن یین به‌ری نه‌ا ل سه‌ر ئاینی
 زه‌رده‌شتیان. (6)

هه‌ر ئاینه‌کی بیروباوه‌ر و پره‌نسیپین تایبته‌ ب
 خوه‌قه‌ هه‌نه، ئاینی ئیزدی تایبته‌مه‌ندا خوه‌ هه‌یه‌ ژ
 لایی بیروباوه‌ر و په‌رستی قه‌. د ئاینی ئیزدی دا
 باوه‌ریا وان ئه‌وه‌ کو باشی ژ ده‌ف خودی ده‌یت
 و ب تی مروفن یین کو خرابیی دکهن. هه‌روه‌سا
 ئیزدی وه‌سا باوه‌ر دکهن کو هه‌فرکیا دناقه‌ه‌را
 باشی و خرابیی وه‌کی هه‌فرکیا دناقه‌ه‌را تاری و
 رو‌ناهیی دایه. (7) په‌رستگه‌ها لالش کو دکه‌قیته
 سنۆری ده‌قه‌رداریا شیخان ب دوریا 45 کم ژ
 بازیری دهوکی. ب پیروزیترین جهی ئیزدیان
 ده‌یته‌ هه‌ژمارتن. گوپی "عدی بن مسافر"
 چاکسازی ئاینی یی ئیزدیان دنا و یی په‌رسگه‌هی
 دا هه‌یه، دنا و په‌رستگه‌ها لالش دا کانیاسپی
 هه‌یه. هه‌روه‌سا ئیزدیان باوه‌ری ب حه‌فت
 فریشته‌یان هه‌یه، ئه‌و ژ: "ئزرائیل، جبرائیل،
 ده‌ردائیل، میکائیل، سمقائیل، ئیسرافیل و عزازیل."
 فریشته‌یان پیروزیتره‌ و ئه‌و وی ب تاوسی مه‌له‌ک
 ناقدکهن و ب سه‌روکی فریشته‌یان ده‌یته‌ دانان.
 ئیزدیان چه‌ندین چینین جودا دناقه‌ده‌نه‌ ژ وان
 ژ: "شیخ، پیر، فه‌قیر." (8)

په‌رتووکی پیروژ د ئاینی ئیزدیان دا پیکده‌ین ژ
 هه‌ردوو په‌رتووکی: "مسحفا ره‌ش و جه‌لوه‌".
 هه‌روه‌سا لیقه‌گه‌ری ئیزدیان ژ جفاته‌کی پیکده‌یت

ئاینه‌ دنا و دابوویه، ب ئاینه‌کی پیروژ هاتیه‌ نیاسین
 و ریگری ژ چ ئاینین دیت نه‌کریه‌ کو په‌رستنا
 ئاینی خوه‌ بکه‌ن. (2)

رامانا په‌یقا ئیزدی گه‌له‌ک بۆچوونین جودا ل
 سه‌ر هاتینه‌ کو گه‌له‌ک ژ وان بۆچوونان د بی
 بنیاتن و هه‌چ پیقه‌ره‌کی زاستی ب خوه‌قه‌ ناگرن.
 گریدانا په‌یقا ئیزدی ب ناقین "یزید بن معاویه و
 یزید بن سلمی" گه‌له‌ک دووره‌ ژ راستی و
 که‌تواری. روژه‌لاتنیاسی به‌رنیاس مینۆرسکی
 دیبژیت: رامانا په‌یقا ئیزدی ژ په‌یقا ئیرانی یا که‌قنار
 ئیزه‌د هاتیه‌ کو رامانا وی ژ "خودی" یه. (3)
 هه‌روه‌سا ل سه‌ر قی چه‌ندی هه‌ندک ژیدهرین دیت
 ژ قی چه‌ندی پشت راست دکهن کو په‌یقا ئیزدی
 گریدای په‌یقا یزیدیان یه‌زدان کو ئه‌و په‌یقه‌ ل ده‌ف
 فارسان ب رامانا "خودایی مه‌زن" هاتیه. (4)

ئاینی ئیزدیان هه‌چ گریدانه‌ک ب ئاینین جوھی،
 مه‌سیحی و موسلمانان قه‌ نینه، ئاینه‌کی سه‌ربخۆیه
 و ره‌ و ریشالین وی قه‌دگه‌رن بۆ ئاینین که‌قنار
 یین ده‌قه‌رین روژه‌لاتا ناقین، ژ وان ژ ئاینین:
 "سومه‌ری، ئه‌که‌دی، بابلی و میترائیان." (5)

ب قی چه‌ندی دیار دبیت کو ئاینی ئیزدی
 ئاینه‌کی که‌قنار بی ده‌قه‌ری یه، پرۆفیسۆر مار
 دیبژیت: به‌ری کورد به‌ینه‌ د ئاینی ئیسلامی دا، ل
 سه‌ر ئاینی ئیزدی بووینه. هه‌روه‌سا د راگه‌ه‌اندنا
 کۆمسیۆنا مافی گه‌لان دا هاتیه: کوردین ئیزدی

گوفارا زانکویا دهوك، پهربه‌ندا: 24، ژماره: 1، (زانستین مروفايه تی وکومه‌لناسی)، بپ 47-66، 2021 (ژماره‌کا تایبته) کۆنفرانسێ زانستیی نیفده‌وله‌تی دوو ل دۆر جینوسایدی، سه‌نته‌ری بيشکچی بۆ فه‌کۆلینین مروفايه‌تی و سه‌نته‌ری جینوسایدی - زانکویا دهوك، 27-28- کانونا دوو، 2021

بووینه قوربانین ئاین و نه‌ته‌وه‌یا خوه. ژ وان فه‌رمان و کاره‌سات و کومه‌لکۆژین تووشی ئیزیدا بووین، هه‌موو ژ بۆ وی یه‌کی بوون کو ملله‌تی ئیزدی ریشه‌کیش بکه‌ن و ژنا‌ه‌ بیه‌ن، له‌ورا ژ هه‌ر ژ سالا 640ز هه‌تا سالا 1300ز ده‌سته‌لاتا ئیسلامی 35 هه‌وین له‌شکه‌ری دژی ئیزیدیان ئەنجامداینه، ژ وان ژ هه‌وا "عبدالله بن عمر" ل سالا 640ز و هه‌روه‌سا "خالد ابرمکی" ل سالا 763ز و هه‌روه‌سا هه‌وا سه‌ربازی یا عمادالدین زنگی ل سالا 1133ز، چه‌ندین هه‌وین سه‌ربازی ل سه‌ر ئیزیدیان ئەنجامداینه و تووشی کوشتن و مالویرانی کرینه. (12)

هه‌روه‌سا ل سه‌دی چواری زاینی دوو فه‌رمانین دیز ژ لای ته‌یمور له‌نگ ل سالا 1368ز و هه‌روه‌سا تیمور خان ل سالا 1394ز بۆ کوشتن و کومه‌لکۆژیا ئیزیدیان هاته‌نه ئەنجامدان. دنا‌ه‌ه‌را سالی 1400ز بۆ 1500ز فه‌رمانین ژنا‌ه‌رن و بنه‌رکونا ئیزیدیان هه‌ر د به‌رده‌وام بوون، هه‌وا سوتنا په‌رستگه‌ها لالش ل سالا 1409ز، هه‌روه‌سا هه‌وا کوشتنا ئیزیدیان ژ لای جلال‌الدین یوسف‌الخوانی ل سالا 1414ز و دیسا سوتنا په‌رستگه‌ها لالش ل سالا 1415ز. هه‌روه‌سا هه‌وا کوشتنا ئیزیدیان ژ لای جه‌راکیسه یین مسری ل سالا 1448ز. ئەف هه‌وین سه‌ربازی بوونه ئەگه‌ری کومه‌لکۆژیا ئیزیدیان و کوچه‌ر

دبیزنی جقاتا رۆحانی یا ئیزیدیان، میر سه‌رۆکی جقاتی یه، بابا شیخ زه‌عیمی رۆحی یی جقاتی یه و به‌رپه‌سه ژ کاروبارین ئاینی، هه‌روه‌سا سه‌رۆکی قه‌والا د نا‌ه‌ جقاتی دا هه‌یه. (9)

هه‌رچه‌نده چ داتاین راست و دروست نین بۆ ئامارا ئیزیدیان، لی ئەوا ل به‌رده‌ست وه‌سا دیار دکه‌ت کو ژمارا ئیزیدیان نیزی 550 هزار که‌سایه و ل سه‌ر فان ناوچه‌یان دابه‌شبووینه: شنگال، شیخان، زاخۆ، باشیک، تلکیف و سیمل ل هه‌ریما کوردستانی. هه‌روه‌سا له‌لاتین سو‌ریا، تورکیا، جورجیا و ئەرمینیا و ژماره‌یه‌کا زۆر ژ کوجه‌ری ئەوروپا بووینه. (10)

1.2: فه‌رمان و جینوسایدین ب سه‌ری ئیزیدیان هاتین:

په‌یقا فه‌رمان: ژ لای زمانیقه رامانا په‌یقا فه‌رمان ژ سه‌رده‌می ده‌سته‌لاتا ئوسمانیا هاتیه، کو ل سه‌ر زاری سولتاین ئوسمانیا وه‌کی بریار یان فه‌رمان ده‌رکه‌فتیه بۆ کوشتن و کومه‌لکۆژیا ئیزیدیان. (11)

د دیرۆکا خوه دا ئیزدی تووشی گه‌له‌ک فه‌رمان و کاره‌ساتان بووینه و ژ لای ده‌سته‌لاتدارین ده‌قه‌ری هاتینه چه‌وساندن، ل سه‌ر زاری ئیزیدیان ب خوه وه‌کی دبیزن تووشی 74 فه‌رمانان بووینه، دوامیک فه‌رمان ژ لای تیرۆستین داعش هاتیه ئەنجامدان. هه‌روه‌سا ژ ئەگه‌ری نه‌بوونا بالانسا هیزی هه‌رده‌م ئیزدی

ئێزدیان راکرینه و خەلکەکی زۆر ژ وان کوشتینه و مالین وان تالان کرینه و سوتینه. ئەڤه ژی دوماهیکا ڤەرمانان نەبوویه، بەلکی ل سەردەمی دەستەهلاتا دەولهتا عێراقی و ل سالین 1975ز و 1987ز هێرشین چە کداری بریه سەر شنگالی و دەڤهرین دیتر بۆ ژناقبرنا ئێزدیان و مەلکەچکرنا وان ژ ئاین و هزرا وان. (16)

ڤەرمان و کارەساتین ئێزدیان ب دوماهیک نەهاتینه و هەتا نەها ژی هەر د بەردەوامن. ژ هەموو لایەکی ڤه بزاف هاتینه کون بۆ ژناقبرنا نفشی ئێزدیان و گوهورینا دیموگرافی، ئاین و نەتەوهیی وان. ل سەرژمێریا حکومەتا عێراقی یا سالا 1977ز ئێزدی نەچار کون کو نەتەوهیا خوه ب عەرەب بنڤیسن، نێزیککی 99% ئێزدی وهکی نەتەوهیا عەرەب هاتنه سەرژمێر کون، کو ئەڤه ب خوه ژی دچیتە بن باری تاوانا ژناقبرنا ئەتیککی و نەتەوهیی، هەر وهسا نێزیککی 215 گوندین ئێزدیان هاتنه خرابکون و تەعریب کون. ژ بەر کو شنگال جەهه کی جیوسیا سی یی گرنگه، هەردەم خەلکی ئێزدی ل وی ناوچەیی و جەهین دیتر کەفتینه بن زورداری و زولما دەستەهلاتا عێراقی. (17)

دوماهیک ڤەرمان کو ب سەر ئێزدیادا هاتی و ب جینوساید دەیتە هەژمارتن، مەزنترین کارەساتا چەرخیی بیست و ئیککی بوویه.

بوونا وان ژ جە و وارین خوه یین رەسەن و تووشی کارەسات و ماخرایی بوون. (13)

دناقبەرا سالین 1500ز بۆ 1600ز "11" هەوین دیتر یین سەربازی ژ لای مەگولی، ئوسمانی و سەڤهویان بۆ سەر ئێزدیان هاتینه ئەنجامدان. هەوین کوشتنا ئێزدیان ژ لای مەگولیا ل سالا 1508ز دەستپێکرینه، هەر وهسا ژ لای سەڤهویان دناقبەرا سالین 1507ز بۆ 1516ز بەردەوام بووینه. ل ژیر دەستەهلاتا "شاه ئسماعیلی سەڤهوی". هەر وهسا ل سەردەمی دەستەهلاتا "سولتان سلیمانی قانونی" ل سالا 1534ز بریاره کا ڤەرمی ژ لای سولتانی دەرکەفت ب ڤهتوایا ئاینی یا موفتیی وی سەردەمی "ابو سعود العمادی" بۆ کوشتن و ئیخسیر کرنا ئێزدیان و ڤرۆتتا وان د بازاران دا ب شیویه کی ئاشکرا. (14)

دیسان بزاقین کومکۆژیا ئێزدیان و ڤەرمانان ب دوماهیک نەهات، دناقبەرا سالین 1600ز بۆ 1700ز هەردوو ئمبراتورین ئوسمانی و سەڤهوی 16 هەوین لەشکەری و ڤەرمانین ژناقبرنا ئێزدیان ئەنجامدان. هەر وهسا هەمان دەستەهلات دناقبەرا سالین 1700ز بۆ 1800ز 34 ڤەرمانین دیتر بۆ ژناقبرنا ئێزدیان ئەنجامداینه، مەرهما وان ئەو بوویه ملله تی ئێزدی ژناقبەن. (15) ل چەرخین نوزدی و بیستی دەستەهلاتدارین ئوسمانی و ب هەڤکاریا هەندەک میرین کوردان 40 ڤەرمانین دیتر ل سەر

1.2: ئیزدی د جینوسایددا 2014ی دا.

1-2-1 جینوساید، چه‌مک و پیناسه:

جینوساید ب واتایا کوشتنا ب کوم، یان کوشتنا گروپه‌کی ژ، که‌مین، ئەتیک، ئاین و نه‌ته‌وه‌یه‌کی دیار کری ژ لایی گروپ یان کومه‌کا دیتزه، ژ بلی کوشتی ژ ییک ده‌یت ژ زیان که‌هاندنا ئەقلی و جه‌سه‌دی ب گروپه‌کی ژ وان گروپان، ده‌یته‌هه‌ژمارتن جینوساید. ده‌سته‌واژا جینوسایدی بۆ یه‌که‌مین جار ژ لایی پارێزه‌ری جوهری ب نافێ "رافایل لیمکین" هاتیه‌ داهیتان، ئەڤ که‌سه‌ ب تنێ دناڤ مالباتا خوه‌ دا مابوو، ئەندامین خیزانا وی ب ته‌مامی که‌فتبوونه‌ به‌ر هولوکوستا جوهریان، لیمکین ب داهیتنه‌ری ریککه‌فتنا سزادان و قه‌ده‌غه‌کرنی یا تاوانین جینوسایدی ده‌یته‌هه‌ژمارتن، ئەو یاسایا د نه‌ته‌وه‌یین یه‌که‌گرتی دا هاتیه‌ په‌سه‌ندکرن. ره‌شقیسی یاسایا قه‌ده‌غه‌کرن ریشه‌کیشکرنا گروپین، ئەتیک، نه‌ته‌وه‌یی و ئاینی ژ لایی لیمکینی قه‌هاتبوو نفیسین و پشتی شه‌ری دوویه‌م یی جیهانی ل ریکخراوا نه‌ته‌وه‌یین یه‌که‌گرتی ل 9ی ديسيمبهره‌ ساله‌ 1948 بوویه‌ پرۆژه‌ یاسا و ل ساله‌ 1951 چوویه‌ د واری جیه‌جی کرنی دا. ل نه‌ته‌وه‌یین یه‌که‌گرتی ژ هوسا پیناسا دینوسایدی هاتیه‌ کرن: ژنافرنا مافی هه‌بوونا گروپین ئەتیک، ئاینی و نه‌ته‌وه‌ییه‌ وه‌کی چه‌وا هوموساید ده‌یته‌ نیاسین ب ژنافرنا هه‌بوونا تاکه‌ که‌سان، ئەڤ

چه‌نده‌هه‌ڤدزه‌ دگه‌ل یاساین نیڤ ده‌وله‌تی و یاساین مروقیه‌تی. هه‌روه‌سا جفاتا گشتی ل سه‌ر جینوسایدی بریار دایه‌ کو دڤیت که‌سین تاوانبار به‌ینه‌مه‌حکوم کرن، ڤیجا ئەگه‌ر زه‌لامین ده‌وله‌تی بن، یان تاکه‌که‌سین کو تاوانین خوه‌ ب هه‌جته‌ین، سیاسی، ئاینی یان هه‌ر هزره‌کا دیتر ئەنجامدان. (18)

1-2-2 جینوسایدی ئیزدی ل ساله‌ 2014ی:

ریکخراوا تیرۆری یا ده‌وله‌تا ئیسلامی ل عیراق و شامی به‌رنیاس ب "داعش" کو دی د ته‌وه‌ری دوویی دا ب درێژاهی به‌حس ل سه‌ر که‌ین، هه‌روه‌سا دی نامازی ب جوداهیا وی و چه‌وانیا ئەنجامدانا جینوساید و تاوانین جوراوجور یین فی ریکخراوا هوڤ که‌ین. ل ساله‌ 2014ی و ل ده‌ستپیکه‌ هیرشین خوه‌ بۆ باژیری مووسل و باژیرک و ده‌ڤه‌رین سونه‌ نشین، داعش هزر د هیرشکرنا شنگال و ده‌ڤه‌رین ئیزدیا ژی دا کر، جیوپولوتیکا ده‌ڤه‌رین ئیزدیان سنوره‌کی مه‌زن یی سونین سوریا و عیراقی پیکه‌هه‌ گری دده‌ت، شنگال جه‌ه‌کی ستراتیژی به‌ گه‌هاندنا داعش ل مووسل و باژیری ره‌قه‌ ل سوریا، له‌ورا پشتی داعش کونترولا به‌شه‌ک ژ ده‌ڤه‌رین سوونیان ل سوریه‌ کری و نه‌خاسه‌ باژیری ره‌قه‌، کو ب پایته‌ختا داعشی ده‌اته‌ دانان، هه‌ر زوو داعش هزرا کونترولا ده‌ڤه‌را شنگال کر. نه‌ینه‌وا ب مه‌زنیا سنوری خوه‌ و ب شیوه‌یه‌کی گشتگیر ژ

69 کومەلکۆژی ئەنجامدان و مروڤ ب ساخی و کوشتی بن ئاخکرن. (21)

ل روژا پاشتر و ل 15 تەباخا هەمان سال، داعش مەزنتزین و درندهترین تاوان ئەنجامدا، پشتی گوندی گوجو دوورپیچ کری، نەهینلا کەس ژ وی گوندی دەرکەڤیت، خەلکی گوندی ل گورەپانا قوتابخانی کومکرن و 400 زەلام پیکڤه کومەلکۆژکرن، 71 ژن کوشتن و 727 زارۆک، کچ و ژنێن دیتە دی دەستبەسەر کرن. 63 خێزان ب هەموو ئەندامڤه کوشتن، 47 خێزانا ب تخی یەک کەس ژ وان ما، 17 خێزانان ژ ب تخی دوو کەس تیدا مانە ساخ. کارەساتە کا بی هەمپا ب سەر کوردین ئیزدی ئینا و ب هەموو پیکڤه رین خوه و ل دیڤ پیناسا نەتەوهیپن یە کگرتی ب جینوساید دهیتە هەژمارتن. (22)

2: تەوهری دوویی: داعش ژ تیروری بۆ

جینوسایدی

2.1: تیرور چەمک و پیناسه:

پهیفا تیرور: د گەلەك زمانان دا چەمکی تیرور هاتیه پیناسه کرن، بۆ نمونە د زمانی عەرەبی دا پهیفا (الارهاب) ژ پهیفا عەرەبی (ارهب) هاتیه، رامانا وی ترسه، یان وی کەسی ب ترسینه، بۆ ئەنجامدانا کاره کی یان فرمانه کی کو تیدا کەسانین دیتە بهینه ترساندن و ژناقبرن ب ریکین توندوتیژی و ترس و توقاندنی. (23) هەر وهسا د

لایئ حکومه تیئ عیراقی هەر ژ 2005 هەتا 2014 ژ هەموو رووبه کی پشتگوه هاقیتی بووبه و هیچ خزمەتگوزاریه ک تیدا نەبووبه. قی چەندی ژی ریک بۆ داعشی خوه شتر کر هیرشی وان دەڤهران بکەت و کارەساتین مروڤی بین مەزن ل وان دەڤهران ب خولقینیت. (19)

ل شەفا 3/2 ل مەها تەباخا 2014 ی رهشترین میژوو یا ئیزدیان و دیرۆکا ئیزیدخانی یه، داعش ب هوقانەترین شیواز هیرشی شنگالی و دەڤه رین دی بین ئیزدی کر، ب هزاران ئیزدی کومەلکۆژ کرن، ب سەدان هزاران ئاواره و دەر بەدەر بوون، ب هزاران ل چیا بی شنگالی بی خوارن و ڤه خوارن ئاسی کرن، هزاران کچ و ژنێن ئیزدی ئیخسیر کرن و ل بازاران فروتن و کرین پی کر، چەندین قەسابخانین ڤه کوشتی دانان و ب دەهان گورپن ب کومەل بین ئیزدیان چیکرن، کارەساتە کا مروڤی یا مەزن هاتە روودان، د چەرخی بیست و ئیکی دا هیچ جوهره تاوانه ک ب قەد قی تاوانی نەهاتە ئەنجامدان. (20)

هەر د وی روژی دا داعش ئیزیکی 1300 کەس کوشتن. زیدەتر ژ 6417 کەس ئیخسیر کرن، ژ وان 3548 کچ و ژن، 2869 خورت و زەلام. کچ و ژنێن ئیزدی کر نە سەبایه و ل بازارین رهقه و مووسل فروتن، 340000 کەس ژ شنگال و دەڤه را شنگال ئاواره بوون، 60000 کەس ل دەڤه رین باشیک و بجزانی ئاواره بوون.

قوناغا ئىكى: دهرکه‌فتنا "سه‌يد قتب" و هه‌قالين وى يين ئىخوان ل مسرى.

قوناغا دوويى: ره‌تکرنا هزر و بيرين "سه‌يد قتب" و دهرکه‌فتنا هزرا سه‌له‌فى ل سعودى و کوئى.

قوناغا سيى: شه‌رى دنأقه‌هرا سوقيه‌ت و نه‌فغانستان ل ساليين 1979-1989 و جه‌نگى خه‌ليجى ل سالا 1990-1991.

قوناغا چوارى: روودانين پشتى 2001 و په‌قاندنا تاوه‌ران ل نه‌مريکا.

قوناغا پينجى: هاتنا نه‌مريکا بؤ ناؤ ناخا عيراقى ل سالا 2003 و هه‌تا نها. (28)

قوناغا پينجى دبيتته سه‌رده‌مى دهرکه‌فتنا هزرا توندره‌و و تيرورئ ل ده‌قه‌رى، ژبه‌ر هندى ره‌ و ريشالين داعشى قه‌دگه‌رن بؤ سالا 2003 پشتى کو "نه‌بو مسعب نه‌لرزقاوى" گرؤپه‌كى تيرورئ دامه‌زراندى ب ناؤى "جماعه‌ الجهاد و التوحيد" هه‌ر د وى ده‌مى دا به‌يعه‌ت دا "ئوسامه‌ بن لادن" سه‌رؤكى ريکخراوا "نه‌لقاعيده" و نوونه‌راتيا وى ريکخستنى دکر ل عيراقى بؤ شه‌ر ب دژى هيژين نه‌مريكى دنأؤ عيراقى دا و تيرورکرنا وان هيژان.

(29) هه‌روه‌سا ژبه‌ر هه‌بوونا بوشاهيه‌كا نه‌منى و سياسى ل عيراقى بگشتى و ده‌قه‌رين سونى ب تاييه‌تى، ريکخستنا قاعيده‌ نه‌و بوشاهيه‌ ب ده‌ليقه‌ ديت و چالاكيين خوه‌ زورتر کرن، پاشى ل سالا 2005 هزر د دروستکرنا هنده‌ك بزافين سونى

زمانى ئنگليزى په‌يضا terrorism ب راما نا ب كارئينانا ترس و توندوتيزيى بؤ بده‌ستفه‌ئينانا نارمانجه‌كا سياسى. (24)

پيناسا تيرورئ: هه‌رچه‌نده كو هيچ پيناسه‌يه‌كا ريککه‌فتى بؤ تيرورئ نينه، لى پتريا وان پيناسه‌يين هاتينه‌ کرن بؤ تيرورئ نيژيكى هه‌فن، جياوازيه‌كا مه‌زن د ناقه‌رؤكا وان پيناسان دا نينه، چونكى ب راستى ژى پيناسه‌کرنا تيرورئ کاره‌كى ب زه‌حه‌ت و دژواره. تيرور کاره‌كى ريکخستيه‌ ب شيويه‌كى توندوتيزيى و ترس بؤ بجه‌ ئينانا نارمانجه‌كا دياركرى ده‌يته نه‌نجامدان. (25) يان كو ستراتيجه‌كا تونده كو يا قه‌ده‌غه‌كره‌ ل سه‌رتاسه‌رى جيهانى، نه‌ؤ توندوتيزيه‌ پشت به‌ستنى ل سه‌ر ئايدولوجيه‌كا ده‌ستنيشانكرى دكه‌ت. (26)

ب ريكا تاكه‌كه‌س يان ژى گرؤپه‌كى مروقان كو رادبن ب نه‌نجامدانا كارين ترس، گه‌ف و توندوتيزيى ب دژى تاكه‌كه‌سان يان ژى گرؤپه‌كى دياركرى. (27)

2.2: داعش د هه‌مبئرا تيرورئ دا:

ده‌وله‌تا ئيسلامى ل عيراق و شامى كو ده‌يته نياسين ب داعش، ريکخراوه‌كا تيرورى يا مه‌ترسيده‌ره، ل سه‌ر هزرا ئاينى ئيسلامى ريکخراوا خوه‌ دامه‌زرانديه، به‌رى كو نه‌م به‌حسى دروستبوونا داعش بکه‌ين، من دقيت قوناغين دهرکه‌فتنا هزرا توندره‌و يا ئيسلامى ئاشکراکه‌م کو دقان قوناغان دا دهرکه‌فتيه:

- هاته كرن، د ههمان سالدا ئافاكرنا جفاتە كا چه كدار يا سونی هاته چيكرن و زهراقوی پوستی خوہ رادهستی "عبدالله رشيد بغدادی" كر. (30)
- ئەو گروپەژێ هەر ل ژێر سەریه رشتیا ریکخستنا قاعیده بوون، لی پشتی دەرکەفتنا ناکوکیان دناؤ هیژین چه كدارین سەله فی، ل 15 تشرینا دووی ل سال 2006 ی "ئەبو عمر بغدادی" ریکخستنه كا جودا دامەزراند ب ناھی "دوله العراق الاسلامیه" پشتی كوشتنا زهراقوی و ئەبو عمر بغدادی ژ لای هیژین ئەمیرکی، ریکخستنا "دوله العراق الاسلامیه" كهفته ددهستین "ئەبو بەكر ئەغدادی" دا. دگەل دەرکەفتنا شورەشا سوربی و چیبوونا ناکوکیین سیاسی د وی وهلاتی دا، بهغدادی شیا "جبهه النصری" ب ئیخینه بن کونترولا خوہ و کره بهشەك ژ ریکخراوا خوہ و ناھی ریکخستنا خوہ کره "الدوله الاسلامیه فی العراق و الشام" ل 9 ئەپرلا سال 2013 ب فرمی ئەو ریکخستنه راگهاند. (31)
- 2.3: پەیکری ریکخراوا داعش:**
- ریکخراوا داعش پەیکەرەکی تاییهت ب خوہ قەهیه کو پیکدهیت ژ:
- ئەمیر ئەلموئمنین: کو سەرۆکی گشتی یی ریکخراوی یه.
 - جیگرین ئەمیری: پیک دهین ژ دوو جیگران، ئیک ل عراقی و ئیک ژ ل سوربی.
- جفاتا شورا: جفاتە كا گرنگە دناؤ پەیکەری ریکخستنا داعشی دا، ب گشتی ژ 9 بۆ 11 کهسان پیکدهیت. گرنگترین فرمانین فی جفاتی ژێ ئەقەنه: "دشیت ئەمیری بگوهوریت. بریارێ ددهت بۆ جهنگ و ناشتی. مشاوری دگەل ئەمیری دکەت بۆ بریارین گرنگ.
- دهسته یا شهرعی: ئەو دهستهیه کاروبارین شهریهتی ب خوہ قە دگریت و رادبیت ب دەرئیکخستنا پەيام و پەرتووکان، هەر وهسا گرنگی ب کاروبارین ئاینی ددهت.
- جفاتا لەشکەری: ئەو جفاتە پیکدهیت ژ کهساتیین خوهدان شهههزایا لەشکری، ژ چهند بهشان پیکدهیت وهکی: بهشی تەقاندنی و پرچه ککرنی و لوجستی و بهشی خوہ تەقاندن. هیرشین لەشکەری یین ریکخراوا ژ لای فی جفاتی دهینه ئەنجامدان.
- جفاتا ئیمنایه: بهرگری ژ پاراستنا ریکخراوی دکەت، بهشی ههوالگری و بهرهفانی دناؤ فی جفاتی دا ههیه. ل دوو برگیین شهریهتی ئیسلامی کار دکەت و بریاران ددهت.
- جفاتا ریکخستنی: سەریه رشتیا یه که یین ئیداری یین ریکخستنا داعشی دکەت، دهقەرین جودا و جوگرافیا جودا یا داعشی ژ لای فی جفاتی دهینه دانان و ب ریفه برن.
- "بیت المال" دارایی: داعش ئیک ژ زهنگینترین ریکخراوین تیرورسیه د جیهانی دا، ژیدەرین

7- ئاماده‌کرن: کرباره‌کا ڤه‌رمیه بۆ ژناقبرنا مروڤان
 8- زۆرداری: تاوانین کوشتی، دزینا مولکین تایبته یین خه‌لکی و ژناقبرنا وان.
 9- ژناقبرن: ژناقبرنا گروپه‌کی مروڤان پیکڤه، چونکی وان نا هه‌ژمیرن مروڤن.

10- دانپینه‌دان: لایه‌نی ب جینوسایدی رادبیت، دانپیدانی ب تاوانی ناکه‌ت. (37)

ژ لایه‌کی دیتڤه تیرۆر و جینوساید ژ هه‌ڤ دهینه جودا کرن ژ به‌رکو تیرۆر کوشتنا کومه‌کا مروڤایه ب شیوازه‌کی هه‌ره‌مه‌کی، لی کوله‌لکۆژی یان جینوساید ب شیوازه‌کی ریکخستی دهینه‌ ئه‌نجامدان. (38) لی جینوسایدا ئیزدیان ئه‌م دشیین بیژین کو ژبلی کاره‌کی تیرۆریه، جینوسایده، نه‌ڤ نه‌گه‌ره ژی د ته‌وه‌ری سیی دا دی هینه به‌حسکرن، چونکی داعش یه‌که‌مین ریکخراوا تیرۆرسته‌یه کو شیا ی جوگرافیه‌کا ئه‌ردی ڤه‌گریت و وه‌ک سازی یان ده‌وله‌ت سه‌ره‌ده‌ری د تاوانین خوه‌دا بکه‌ت.

3: ته‌وه‌ری سیی: پالده‌رین، سایکۆلۆجی ل پشت ئه‌نجامدانا جینوسایدا ئیزدیان یا سالا

2014

3-1: توندروه‌ی د دیتنا سایکۆلۆجی دا: ل ته‌وه‌ری دووی مه‌ به‌حسی تیرۆری کر، د ڤی ته‌وه‌ری دا تیشکا مه‌ دی ل سه‌ر لایه‌نی ده‌روونی

ریکخستن خوه‌دان هنده‌ک خالین هه‌ڤشکن، ب تایبته د به‌لاڤکرنا توندروه‌یی و به‌لاڤکرنا هزرا ئایی ب شیوازه‌کی توندوتیژ و کارکرن بۆ گه‌هشتن ب ئارمانجا ده‌سته‌ه‌لاتکرن ل دوو ڤه‌ بنه‌مایین ئایی ئیسلامی و ل دوو ڤه‌ هزر و بنه‌مایین کو وان داناین. (36)

2.5: تیرۆر و جینوساید:

هه‌رچه‌نده کو تیرۆر و جینوساید دوو چه‌مکین دووری هه‌ڤن، چونکی پلانی ب جینوساید کرنی هه‌روه‌کی د. گریگوری هه‌ڤه‌ند کرین د ده‌ه قوناغادا کو د ریکسخیتینه و ژ ڤان قوناغا پیکده‌ین:

1- پۆلینکرن: د ڤی قوناغی دا قوربانین جینوسایدی دهینه پۆلینکرن.

2- چه‌سپاندن: که‌سین به‌ر جینوسایدی دکه‌ڤن، هه‌لبزارتنا ناسنامی ل سه‌ر وان دهینه چه‌سپاندن.

3- جودا کرن: جودا کرنا هنده‌ک که‌سان ژ هنده‌کین دیت.

4- بی به‌شکرن ژ مروڤاتی: قوربانین جینوسایدی دهینه هه‌ژمارتن وه‌ک گیانه‌وه‌ر یان هه‌ر تشته‌کی دیت ژ بلی کو مروڤوون بیت.

5- ریکخستن: ریکخستن کاری جینوسایدی و نه‌و که‌سین ب ئه‌نجامدانا جینوسایدی رادبن.

6- جه‌مه‌سه‌ر گه‌ری: نه‌وین ب ئه‌نجامدانا جینوسایدی رادبن، گروپه‌کی خه‌لکی دزی گروپه‌کی دیت بکار دئین.

هەرۆهکی ویلیا دیڤیدسۆن دیار کری کو کهساتیی ژیکچووی ئەوی رادبیت ب ئەنجامدانا کریارین تیرۆری د راستی دا ئەو تووشی ژیکچوونا کهساتیی بوویە و خوێ وندا کریه. (42)

3-2: لایەنی جفاکی یی کهساتیا داعش:

پێکھاتەیا داعش ژ لایی جفاکیڤه پراڤیا وی ژ عەرەبی سونە مەزھەب پیکدھیەت، ل عێراقی و ل سوریا ژ، وەسا هاتیە تەخمین کرن کو ل عێراقی 90% ئەندامین داعش خەلکی دەرڤەری سونە نشین، هەرۆهسا ل سوریی ژ 70% ئەندامین داعش خەلکی سوریی و دەرڤەری وی یین سونە نشین. (43) ژبەر ڤی چەند ئەم دشیین بیژین کو دڤیت کهساتیا جفاکی یا داعشی ژ پیکھاتەیا سونی ل عێراقی و سوریی وەرڤگرین. عەلی وەردی سەبارەت کهساتیا تاکێ عێراقی گوتیه: "گەلەك جارا ئەم دبین کو کۆمەکا مەروڤان ب دژی هەندەکین دی شەری دکن و زۆرداری دکن و وژدانا وان یا ئارامە، د هەمان دا ئەو وەسا هزر دکن کو یی جیهادی د ریکا خودی دا دکن." کهساتیا تاکێ عێراقی پتر ژ هەر کهساتیەکا دیت تووشی ئزدیواجیەتا کهساتیی بوویە، ئەڤ چەندە ژ ڤەدگەریت بۆ چەند ئەگەران ژ وان ژ ئەگەری شارستانی، کۆمەلایەتی و سایکۆلۆجی. (44)

بیت، دیتنا سایکۆلۆجیی بۆ تیرۆری و کهساتیی تیرۆرست هەرۆهکی بریان جینکر دیارکری: "تیرۆر هەندەك کریارن کو ب شیوازەکی دراماتیکی دەینە ئەنجامدان بۆ دروستکرنا ترسی د دلی خەلکی دا، چیکرنا سەڤەیهکی ترسناک، هەر ئەڤ چەندەیه کو تاوانا تیرۆری ژ تاوانین دیت جودا دکەت. یان کو کریار تیرۆری ئارمانجا وی یا سەرەکی خەلکی پلە دوویە، یان خەلکی نە بەرپرسیار ژ چ تشتا، ئەڤ چەندە ژ بۆ وی یەکی یە دا کو پتر خەلک و لایەنی یی مەبەست بترسین. (39) وەکی ڤە کۆلەر دیار دکەن کو ئەگەری ئەنجامدانا کریارین تیرۆری ڤەدگەرن بۆ پشتگۆه هافیتنا وان کهساتیان ئەوین دبنە تیرۆرست، یان کەسین توندرو، ئەڤ جورە کهساتیە ژ لای کۆمەلگەهێڤه دەینە ئیشاندن، یان ژ یەست ب کیماسیی و ئیھانی دکن بەرامبەر کەسین دیت دناڤ کۆمەلگەھی دا. یان ژ ئەو کهساتیە وەسا هەست پیدکەن کو ژ لای دەستھەلاتی هیچ گرنگی ب وان ناھیتە دان و کەسانین پشتگۆه هافیتینە. (40) هەندەك جارن کهساتیی توندرو ژ لای سایکۆلۆجی ڤە کهساتیەکی ترسناکە و هەست ب ترسی دکەت، هەرۆهسا خوێ پیتھی ب هیژی و دەستھەلاتی دبینیت بۆ تژی کرنا وی ڤالاتیا ل دەڤ وی هە. (41) یان ژ هەندەك لایەنین دیتڤه کهساتیی تیرۆرست خودان کهساتیەکا ژیکچوویە(منحرف)

3-3: لایەنی سایکۆلۆجی یی کەساتیا داعش:

ل دوو شروڤەیا قوتابخانەیا شروڤەکاریا سایکۆلۆجی بۆ لایەنی سایکۆلۆجی یی کەساتیی تیرۆرست یان توندروو گریڤایی وی هەشکیی یە ئەوا دناقبەرا "ئەو" و "ئەز" دا چیدییت ئەگەر "ئەز" ب سەر کەفت، وی دەمی سایکۆلۆجیا وی کەسی دی یا ئارام بییت، لی ئەگەر سەرکەفتن ئەینا، وی دەمی دی رهوشتی وی هیته گوهورین و بەرهه توندروو بیته چیت. وهکی یا ئاشکرا کو هەر مروفهکی دوو غەریزه یین هەین، غەریزهیا ژیانئ و غەریزهیا مرنئ، هەر دەمی غەریزهیا مرنئ ب سەرکەفت مروفه بەرهه ویرانکاری و خرابکاری دچیت، لی هەر دەمی غەریزهیا ژیانئ ب سەر کەفت بارودوخ بەرۆفاژی دبیت. (45)

3-4: رەنگهه دانا سایکۆلۆجی و مەزەهەبگەری

ل سەر داعش:

هەر ژ دەستییکا دامەزراندنا عیراقی ل سالا 1921ی دەستەهلاتا ب ریفهبرنا عیراقی د دەستی سونەیین عیراقی دا بوویه و قی چەندی ژی درێژه هەبوو هەتا سالا 2003 پشقی کەفتنا رژیما بەعس، لی یا کو فەرە ئەم ب بابەتیقه گریڤهین ئەوه کو پیکهاتهیا عیراقی ژ دوو مەزەهەیین جودا پیک دەهیت و ژ لایئ سیاسیفه عیراق دەهیتە دابەشکرن بۆ سەر سی پیکهاتهیین سەرەکی (کورد، سونە و شیعه). ل دەستییکا سالیئ هەشتیئی و روودانا جەنگا دناقبەرا

عیراق-ئیران، خالەکا گرنگە د دیرۆکا عیراقی دا، چونکی دووبەرەکی و تاییهگەری دناڤ عیراقی دا رۆژ بۆ رۆژی بەرهه زیدەبوونی چوو، ئەه چەندە ژی بۆ ئەگەر کو کەرب و کین و هەشککی دناقبەرا هەردوو پیکهاتهیین عیراقی سونە و شیعهیان دا دروست بییت، پشقی ژناقچوونا دەستەهلاتا حکومەتا بەعس و نەمانا هەژمونا سونا بۆ ریفهبرنا دەستەهلاتی ل عیراقی، ئیدی هەشەنگیا هیژی هاتە گوهورین. پیکهاتهیا سونە د ناڤ عیراقی دا پشقی 2003ی هاتیە پەراویز کرن، قی چەندی ژی کارتیکرنەکا سیاسی، ئابوری و سایکۆلۆجی ل سەر خەلکی سونە مەزەهەب ل عیراقی دروستکریه، ئەهه بوویه ئەگەر کو پەنایی بیهته هەندەک کارفەدانین ترسناک بۆ سەپاندن یان فەگەراندنا هەژمونا خوه دناڤ عیراقی دا، پەراویز خستنا چینیئ جفاکی دناڤ کومەلگەهی دا فەریژەکا ترسناک ل پەیی خوه دەهلیت، ئەه چەندە ژی بوو دیناکنو ل عیراقی پشقی پەیدا بوونا ب دەهان گروپین ترۆری کو پیکهاتهیا وان هەموو سونە مەزەهەب بووینە، ریکخراوا تیرۆرستی یا بناقی داعش، وهکی مه ل سەری ژی دیار کری، پراپا ئەندامین وی و دەمازراندنا وی ژی گریڤایی مەزەهەبی سونەیه، ئەو چینا پەراویز کری دناڤ دەولەتا عیراقی دا، ئەه چەندە ژی دبیتە ئەگەر کو ئەه خەلکە پەنایی بۆ هەر ریک یان کریارهکی بیهت بۆ سەپاندن و

بەرەف تیرۆری و توندرووی دبهت، ژ وان جوران ژى:

یەكەم: كەساتی نیرگزی

دوویەم: كەساتی ماکیاڤیلی

سییەم: كەساتی سایکوباسی

یەكەم: كەساتی نیرگزی ئەو جورە كەساتیە یی كۆ هەلگەری ڤیانه كا زۆری بۆ كەساتیا خوە و گەلەك سەرسامە ب شیان و زیرەکی و ویرەکیا خوە، وەسا خوە دینیت كۆ ژ هەژی هەموو تشتایە و ژ هەر كەسەکی باشترە.

دوویەم: كەساتی ماکیاڤیلی كۆ خوە ژ رەنگفەدانین گوتن و پێشنیارین ماکیاڤیلی دینیت، نقیسكاری ئیتالی و خوەدانی پەرتووكا میر(1469-1527) هەندەك سیفەت د پەرتووكا میر دا بەحسكرینە كۆ هەر كەسەك بزافی بكەت بۆ بدەستفە ئینانا ئارمانجین خوە ب هەر ریکا هەبیت، ئەف چەندە ژى ب بۆچوونا قەكولەری كەساتی بەرەف ئەنجامدانا كریارین تاك لایەنانه و بی دلوقانی و بیی كۆ هزر د كارفەدان و زیانین دیتر بكەت ئەوین كۆ پشتی ڤان بزاقان دەین، لەورا ئەف جورە كەساتیە تووشی كریارین توندرو و دوور ژ بوهایین مروفایتی و هزركرن و قەریژا وان كریاران دا بكەت.

سییەم: كەساتی سایکوباسی ئەف جورە كەساتیە ئەوە یی كۆ گوھ نادەتە چ پەیرەو و یاسایان و هەروەسا بەرژەوهندیا گشتی، ژ هەموو تیتال و

یان قەگەراندا ناسناما خوە یا بەرزەبووی. ئەگەری پەراوێزیا ئەندام و ئالیگراین رژیما بەعس كۆ ژ خەلكی سونە مەزەهەیین عیراقی بوون، ئیکە ژ وان ئەگەران كۆ توندرووی و تیرۆر بیتە تاكە ریک بۆ بەرەنگاری دژی دەستەلاتی، داعش ژ بلی كۆ ریکخراوە كا تیرۆرستیه، شورەشەكا تیرۆرستی ژى ئەنجامدا و وەك نەرازیبون و بەرەنگاری بەرامبەر دەستەلاتا شیعه یا عیراقی، ئەفە ژى یەكەمین ریکخراوا تیرۆرستیه كۆ سینگ و سینگ شەری بەرامبەر هیژین دی دكەت، چونکی وەکی دیار تیرۆر بزاقین كارین تیرۆری دكەت و هەولا رەڤینی و خوە بەرزەكرنی ددەت، لی داعش ئەف چەندە نەكریه و شەر بەرامبەر هیژین دیتر كریه و بزاف كریه شەری خوە وەکی بەرەنگاری و شورەش دژی دەستەلاتی و هەموو خەلكی دیتر یی ب دژی داعش شەردكر و خوە نەرازی دكر. (46)

3-5: بارئ سایكۆلۆجی یی كەساتیا داعش:

ل دووئ شروڤەیین سایكۆلۆجی بۆ كەساتیین توندرو و وان كەسین بزاقا كوشتن و خرابكاری دكەن، تووشی گەلەك گرییین دەروونی بووبنە، كەساتیا وان ئنحیراف بوویە و ژ كەڤلی خوە یی سەرەکی دەر كەفتیه، كوالسکی جوړین كەساتیین توندرو و دابەش دكەت بۆ سەر سی جوران، ئەف سی كەساتیە ژى تووشی چەندین رەوشت و سلوكین سایكۆلۆجی بوویە كۆ كەساتیا وی

پیکهاتەیه کا دیتزه و بۆ کوشتنی د حەلالان و مال
و مولکی وان ژى دبیته غەنیمە بۆ داعش، ژبەر
هندی ب توندترین رێک بەرامبەر ئیزدیان کوشتن
و ویرانکاری ئەنجامدان.

3-6: شروڤه کرنا سایکۆلۆجیا دوژمنکاری یا داعش:

دوژمنکاری چەمکەکی شیلیە ژبەر
تیکهەلبوونا وی دگەل چەندین چەمک و زاراڤین
دیت یین وەکی: دوژمنکاری، توندرووی و تیرۆر.
ب بۆچوونا باندورای دوژمنکاری (العدوان) ئەو
کارڤەدانا سایکۆلۆجیە کو بزاقی دکەت هەموو
تشتی ل دەرو بەرین خوە ژناڤا بەت، هەروەسا
جیاوازی یا هەمی دنابقبەرا دوژمنکاری و
توندرووی دا، دوژمنکاری ئەو حەز و ئارەزوونە
کو ژ کەرب و کین و دوژمنیی پیکدەهین بۆ
ئەنجامدانا هەندەک کرباران ل سەر بنەمایێ فان
رەوشتا، لی توندرووی بکارئینانا هیژی یە و
هەروەسا گەف و تالانکاری، کول دوماهیێ ئەڤ
هەردوو زاراڤە ژ بەک ناڤەرۆک پیکدەهیت ئەوژی
رەوشتەکی دوژمنکاریانە بەرامبەر کەسین دیت.
هەستەرن ب پەراویژکرنی دنای ئەندامین
کومەلگەھی دا، دبیته ئەگەری دروستبوونا
کەرب و دوژمنکاری، دوور نینە کو
کومەلگەهین رۆهەلاتا ناڤین تووشی فی چەندی
بووینە، هەر ئەڤە ژى بوویە ئەگەر کو زۆربەیا
گروپین تیرۆری خودان سایکۆلۆجیە کا

رەوشتین کومەلگەھی دەردکەڤیت، فان جورە
کەساتیا چ تشت بۆ وان گرنگ نینە ژ بلی
بەرژەوهندیا وان یا کەسوکی، هەروەسا تژی کرنا
وان حەز و ئارەزووی د دلی وان دا. ئەڤ جورە
کەساتیە خوەدان هەندەک رەوشتین تایبەتن کو خوە
ژ هەموو تیتال و یاسایان ناکەنە خودان، ژبەر
هندی ژى گەلەک ژ سەرکردەیین توتالیتاری د
جیهانی دا کو خودان ئەڤ جورە کەساتیە بوون،
کوشتن و زورداریە کا مەزن بەرامبەر خەلکی
ئەنجامدایە هەروەسا چونکی سیستەمی دەولەتین
وان توتالیتاری بوون ژ بەر هندی دوور نینە کو
ئەڤ کریارە ژ وان دەرکەڤن. (47) ئەڤ کۆلەر وەسا
شروڤەدکەت کو ئەڤ جورە کەساتیە ل سەری
هاتینە دیار کرن، گریدایی کەساتیا تاکی داعش،
فان جورە کەساتیا رەنگڤەدان ل سەر داعشی
دروستکربنە کو رابن ب ئەنجامدانا کربارین خوە
ب دژی ئیزدیان و چیکرنا جینوسایدیا مەزن کو
تیدا هەموو جورە کەسەک هاتیە کوشتن و
ژناڤبرن، فی چەندی ژى پەیوەندی ب
سایکۆلۆجیا داعشی یا توندروو هەیه، چونکی
وان خوە ب راست و دروست و خودان ریکا
حەقی ددیت، هەموو کەسین دیت ئەوین دەهاتنە
بەر سینگێ وان، د خەلەت بوون د دیتنا وان دا،
فی چەندی ژى رێک بۆ وان خوەشت کر کو
هەموو ئەندامین داعشی ئستیغلالاتا ئاینی ئیزدیان
بکەن کو ژ ئاینەکی دیت و هەروەسا ژ

3-7: پالدهرین سایکۆلۆجی ل سەر ئەندامین

داعش ئەوین ب جینوسایدا ئیزدیان رابوویان:

دشان چەند دەه سالین دوماهی دا جیهان ب شیۆهیه کی گشتی کەفتیه بەر پیلین تیروری، قیجا ژ هەمی جوران، تیرورا سیاسی، ئاینی و کومەلابەتی. ژبەر فی چەندی ژ ی و ژ ئەگەری بەلاقبونا زۆر یا تیرۆری، دەهەمی بواران دا قەکۆلین و دیقچوون ل سەر تیرۆری دەپنە ئەنجامدان. هەر بوویەرەکا تیرۆری ل جیهانی رووبدەت یەکسەر فوکسا شرۆفە کرنی دجیتە سەر بارئ سایکۆلۆجی، گەلەك جاران ژ تیرۆرست دەپتە تومەتبار کرن ب وی چەندی کو ئاریشین دەروونی هەبووینە، یان ژ ی ژبەر کارتیکرنا دەروونی رابوویە ب ئەنجامدانا کاری تیرۆری. ئەفە ژ ی دپتە ئەگەر کو ئەم کریارین درندانە بین داعش دژی ئیزدیان د دپتەکا سایکۆلۆجیدا شرۆفەبکەین و وان ئەگەرین کو مه ل سەری ژ ی بەحسکرین درۆژە پیدەین و دیار بکەین کو هەتا ژ رادە هوکارین سایکۆلۆجی بوونە پالدهر بۆ جینوساید کرنا ئیزدیان.

نقیسەر ابراهیم مجدی د گۆتارەکا خوە دبیزین:
"ل دەستپیکاکا چەرخی بیست و ئیکی ئیدی هەلبژارتنا ئەندامان بۆ ناؤ ریکخراوین تیرۆری ب تایبەت جومگین سەرەکی ب ریکا هەلبژارتنا سایکۆلۆجی بوویە، بۆ فی مەبەستی هەر ریکخراوەکی ژ ی تایبەتمەند و بسپورین خوە بین

دوژمنکاری بن بەرامبەر خەلکی و دەستەلاتی، چیکرنا هەستی دوژمنکاری ل دەف خەلکی ژ ئەگەری وی یەکی یە کو وان بەرە ژ نارمانجەکا دەستیشان کری بەن، بۆ نمونە نازیان دگوت کو ژ مللەتی ئاری پیکدەین و ب تخی ئەو ژ هەژینە د ئەلمانیا دا بژین و ئەو خەلکی دیتەر هەموو وەکی مشکایە و ب تخی زیانی بۆ ئەلمانیا دروستدکەت.⁽⁴⁸⁾ د هەمان دەمدا داعش وەسا بزاقکریە کو وی چەندی بکەتە د میشکی ئەندامین خوە دا کو ب تخی ئەو یی ل سەر ریکا راست و ئاینی ئیسلائی یی دروست ل نیک وان دەپتە پەیرەو کرن، هەر ئەف چەندە ژ ی بوویە ئەگەر کو لایەنگرین داعش هەستەکی مەزن یی دوژمنکاری ل دەف وان دروست ببیت، بۆ فی چەندی ژ ی وان ئیزدی وەکی پیکهاتەیهکا نەفرەت کری ددیتن، داعش ب هیچ رەنگەکی نەددیت کو ئیزدیان مافی ژ یانی و پەیرەو کرنا ئاینی خوە هەبیت، هەستەکی مەزن یی دوژمنکاری و کەرب و کینی بەرامبەر وان راکربوو، فان هەموو ئەگەر و کارفەدانان کریارین تیرۆری بین مەزن ل پەی خوە هیلان و ئیزدی تووشی مەزنترین کارەسات و گوشتار هاتنە کرن ل سەر دەستی داعشی.

ل سه‌رانسه‌ری وان ده‌ڤه‌رین لی نیشته‌جی دین،
ئه‌ڤه‌ ژێ بوویه ئه‌گه‌ر کو تونده‌روه‌یا وان زیده‌تر
بیته.

ئه‌نجام

ڤه‌کۆلین ل سه‌ر ئاین و پیکهاته‌یا ئیزدیان
گه‌له‌ک د کیمین، ڤی چهندی ژێ نه‌روونی و
شیلیاتی د ده‌ره‌ق ئیزدیان دا د چافین جیهانی دا
دروستکریه، چونکی که‌سین بیانی ب که‌یف و
حه‌زا خوه ڤه‌کۆلین ل سه‌ر ئیزدیان ئه‌نجامدینه، ڤی
چهندی ژێ ئیزدی ل پېش چافین خه‌لکی وه‌کی
مروڤین پيس و چه‌په‌ل داينه دیارکرن، د راستی دا
به‌روڤاژیه، ئه‌و کومه‌کا مروڤین ناشتی خواز و
مروڤ دوستن، زیانی ناگه‌هینه که‌سین دیتر،
هه‌روه‌سا بزاقی دکه‌ن مه‌زنترین قوربانی بۆ که‌سین
دیتر بده‌ن، ژبه‌ر هندی ئه‌ڤه‌ یه‌ک ژ گرنگترین
ئه‌نجامین ڤه‌کۆلینی یه، هه‌روه‌سا ره‌وشا وان یا
ئابوری و کومه‌لایه‌تی گه‌هشیه‌ وی ئاستی کو
ئیدی هه‌رکه‌سه‌ک بشیت زیانی بگه‌هینتی، بووینه
قوربانی سیاسه‌ت و ده‌سته‌هلاتا حکومه‌تین یه‌ک ل
په‌ی یه‌ک یین عیراقی. هه‌روه‌سا ژ وان ئه‌نجامین
کو د ڤی ڤه‌کۆلینی دا ئه‌م گه‌هشینی، ژ
جودا‌هیکرنا دناڤه‌را جینوساید و تیرۆری بۆ مه
وه‌سا دیاربوو کو هه‌موو ئه‌و جینوسایدین به‌ری
نھا هاتینه ئه‌نجامدان، ل سه‌ر ده‌ستی سیسته‌مین
حوکمرانی یین ده‌وله‌تان بووینه، لی جینوسایدا

ده‌روونی هه‌نه بۆ هه‌لبژارتنا ئه‌ندامان و ب
رېکارین گه‌له‌ک پېشکه‌فتی ڤی چهندی
ئه‌نجامدده‌ن.⁴⁷ هه‌روه‌سا ئه‌ڤه‌ نفیسه‌ره د دریزه‌یا
گۆتارا خوه دا سه‌باره‌ت جوړین وان که‌ساتیان و
ده‌روون و سایکۆلۆجیا وان یا کو بوویه ئه‌گه‌ری
ئه‌نجامدانا تاوانین تیرۆری هوسا دبیژیت: "ئه‌و
که‌سین تاوانان ئه‌نجامدده‌ن دناڤ رېکخراوا و
بانډین تیرۆری خوه‌دان که‌سایه‌تیا سایکوباتین، ئه‌ڤه
که‌ساتیه یا ڤالایه ژ هه‌می هه‌ست و سوزین
مروڤایه‌تی و خودان که‌ساتیه‌کا دوژمناکارانه‌یه."
وه‌کی مه‌ل به‌شین سه‌ری ژێ دیارکری کو
ئه‌گه‌ری سه‌ره‌کی بی جینوسایدکرن ئیزدیان
چونکی داعش و ئه‌ندامین وی که‌رب و کینه‌کا
دوژمنکارانه هه‌بوویه به‌رامبه‌ر مله‌تی ئیزدیان
له‌ورا ب توندترین شیوه‌ کوشتن و ویرانکاری
ئه‌نجامدینه.

زانستی ده‌رووناسی گرنگیه‌کا تایبته دده‌ته
شروڤه‌کرن ده‌روونی یا تاوانباران، بۆ ڤی چهندی
ژێ هه‌ر تاوانه‌کا به‌یتته ئه‌نجامدان تاوانبار ده‌یتته
دانان ل به‌ر چهندين ته‌رازیین سایکۆلۆجی و
که‌ساتیا وی ده‌یتته پیفان و شروڤه‌کرن. که‌ساتیا
داعش یا تیرۆری ئه‌و که‌ساتیه یه‌ کو گه‌له‌ک یا
دوژمنکاری و تونده‌روه، ئه‌ڤه‌ تونده‌روه‌یا داعش
ئه‌نجامدای به‌رامبه‌ر ئیزدیان ژئه‌نجامی
دوژمنکاریه‌کا ئاینی، کومه‌لایه‌تی و ئه‌تیککی بوویه،
مه‌ره‌م ژێ نه‌هیلانا ئاین و پیکهاته‌یا ئیزدیان بوویه

گوفارا زانکویا دهوك، پهربه نندا: 24، ژماره: 1، (زانستين مروفايه تي وكومه لناسي)، بپ 47-66، 2021 (ژماره كا تاييه ت) كؤنفرانس زانستين نيقد هوله تين دوو ل دؤر جينوسايدى، سه نته رى بيشكچى بؤ فه كؤلينين مروفايه تي و سه نته رى جينوسايدى - زانكؤيا دهوك، 27-28- كانونا دوو، 2021

- ¹⁹اياد عجاج فيان. اطفال الايزيديون في ضل تنظيم الدولة الاسلامية في العراق و الشام- داعش. دهوك: الهيئة العليا لمركز لالش، 2019. صفحة 12.
- ²⁰هه مان ژيدهر. ل 14.
- ²¹حسو هرمي. داعش و تجنيد الاطفال الايزيديين. اربيل: 2019. صفحة 45.
- ²²هه مان ژيدهر. ل 47.
- ²³قماموس المنجد في الاعلام و اللغة. ط 31. بيروت: دار الشرق، 1991. صفحة 282.
- ²⁴محمد عبدالمطلب خشن. الارهاب الدولي بين الاعتبارات السياسية و الاعتبارات الموضوعية. الاسكندرية: دار الجامعة الجديدة، 2007. صفحة 80.
- ²⁵حسين الحمدي بوادي. العالم بين الارهاب و الديمقراطية. الاسكندرية: دار الفكر الجامعي، 2007. صفحة 44.
- ²⁶هه مان ژيدهر. ل 45.
- ²⁷احمد بوجليطة بو علي. سياسات مكافحة الارهاب في الوطن العربي، دراسة مقارنة بين مصر و جزائر. جزائر: رسالة ماجستير، جامعة دالي ابراهيم كلية العلوم السياسية و الاعلام، 2009-2010. صفحة 22.
- ²⁸صباح عبدالصبور عبدالحلي. التهديد الجهادي تنظيم قاعدة و تنظيم الدولة الاسلامية و ما يليهم. مكان غير معروف: معهد الولايات المتحدة للسلام و مركز ويلسون، 2017. صفحة 10.
- ²⁹مازن شندب. داعش، ماهيته، نشأته، اهدافه و استراتيجيته. بيروت: دار العلوم العربية للنشر، 2014. صفحة 53.
- ³⁰حسين ابو هينة و محمد اورمان. تنظيم الدولة الاسلامية، الازمنة الدينية و الصراع على الجهاد العالمية. عمان: مؤسسة ايرتس ايرا، 2015. صفحة 120.
- ³¹عبدالباري عطوان. الدولة الاسلامية الجنو و التوحش و المستقبل. بيروت: دار الساقى، 2015. صفحة 39.
- ³²تامر فواز الشهبان. رؤية تحليلية لنظام الحكم في فكر التنظيم الدولة الاسلامية في العراق و الشام- داعش. فلسطين: مجلة جامعة فلسطين للابحاث و الدراسات، 2018. صفحة 23. المجلد الثامن العدد الثاني.
- ³³صباح عبدالصبور. ژيدهرى بهرى. صفحة 7.
- ³⁴هه مان ژيدهر. ل 8.
- ³⁵هه مان ژيدهر ل 9
- ³⁶تشارلز ليستر. الدولة الاسلامية تتحدى تنظيم القاعدة. دوحه: مركز بروكنجز، 2016. صفحة 4.
- ³⁷Giordano, Shelley j. Burselson and Alberto. *Spatiality of the stages of Genocide; the Arminian case*. Texas: Texax state university-San Marcos, Department of Geography, 2016. p. Article6.
- ³⁸محمد ابو عادي. *noonpost*. 2017. [تاريخ الاقتباس: 22 12، 2019].
<http://www.noonpost.com/content/18375?amp>
- ³⁹هه مان
<http://www.noonpost.com/content/18375?amp>
- ⁴⁰Christian Jarrett. The psychology of violent extremism. [Online] 2014.
<https://digest.bps.org.uk/2014/10/27/the-psychology-of-violent-extremism-digested/amp/>.
- ⁴¹كاثرين كيربات. المضمير. المترجمون [ريتا خاطر. ط 1. بيروت: المنضمة العربية للترجمة، 2008. صفحة 266.
- ⁴²William Davidson W, Edward Craighead and Charl B. Nemeroff. *The concise corsini encyclopedia of psychology and behavioral Science*. 2014. p. 83.
- ⁴³صباح عبدالصبور عبدالحلي. ژيدهرى بهرى. صفحة 14.
- ⁴⁴دكتور علي الوردى. شخصية الفرد العراقي. ط 2. لندن: دار ليلي، 2001. الصفحات 23, 28.
- ⁴⁵د. ليلي احمد عزت النعيمي. الشخصية الارهابية و العوامل المؤثرة في تكوينها. بغداد: اكااديمية علم النفس، جامعة بغداد.
- ⁴⁶فهيلى شيروان مهلو. پسيوز د بوارى تيروز و دژه تيروزى دا، بوياردهرى يشكا سياسه تا گشتى ل زانكوييا. دهوك، 04 01، 2020.
- ⁴⁷Kowalski, R, M., *Behaving badly: Aversive behaviors in interpersonal relational relationships*. Washington, DC: American Psychological Association, 2001.
- ⁴⁸Staub, E. *The roost of Evil: The origins of Genocide and other group violence*. New York: Cambridge university, 1989.
- ⁴⁹ابراهيم مجدي حسين، التحليل النفسي لجرائم داعش. مجلة اليوم السابع. 13 مارس 201. موجود في رابط: www.youm7.com

گوفارا زانکویا دهوک، پەربەندا: 24، ژماره: 1، (زانستین مروفايه تی وکومه لئاسی)، بپ 47-66، 2021 (ژماره کا تاییهت) کۆنفرانسی زانستی نیقدهوله تی دووی ل دۆر جینوسایدی، سەنتەری بێشکچی بۆ قەکۆلینین مروفايه تی و سەنتەری جینوسایدی - زانکۆیا دهوک، 27-28- کانونا دووی، 2021

الخلاصة

تداولنا في هذا البحث عن الحالة النفسية لداعش، و كما انه معلوم لم يقدم مثل هذا البحث، لذلك نهتم ببالغ الاهمية من خلال دراستنا لهذا الموضوع، تم توزيع البحث الى ثلاث مباحث، المبحث الاول تداوله عن الايزيدية و ديانتهم و تاريخهم بشكل عام، كذلك الكوارث الذي تلقاها الايزيديون في التاريخ، في المبحث الثاني حاولنا ان نبين المنظمة الارهابية، داعش و اختلافها مع منظمات ارهابية اخرى، في مبحث الثالث ألتجينا الى الحالة النفسية لداعش و كيفية اعمال داعش الارهابية من الناحية السايكولوجية. هذا البحث يعتمد على المذهب التحليلي. لقد وصلنا الى عدة نتائج مهمة في نهاية البحث.

الكلمات المفتاحية: الإيزيدية، داعش، سايكولوجي، الإرهاب.

NAME OF RESEARCH: PSYCHOLOGICAL MOTIVES BEHIND THE GENOCIDE CRIME AGAINST THE YAZIDIS IN 2014.

SAFEEN RASHEED ALI

Monitor at BRHA in Duhok Governorate, Kurdistan Region-Iraq

ABSTRACT

This research is related to the psychology of ISIS, as it is known that it hasn't been presented before. So we have been extremely important to present this research, this research has been distributed to three topics. The first topic; talks about Yezidis and their religion in general, also the disasters were addressed through historical situation that the Yezidis received in their history. In the second topic we tried to shed light on the terrorist organization ISIS and comparing it to other terrorist organizations, in the third topic we resorted to the psychological state of ISIS and how ISIS terrorist acts from the psychological aspect, we comes out with several important results.

KEY WORDS: Yazidism, ISIS, Psychology, Terrorism